

A SZEGÉNYSÉG ÖKOLÓGIÁJA

LÁNYI ANDRÁS

Absztrakt

A szegénység véleményem szerint nem azonos a javak szűkösségével, és többé nem számolható fel sem azok növekvő mértékű előállítására, sem igazságosabb elosztására révén. Szegénységen nem kielégítetlen szükségleteket értek, hanem a jó emberi élet feltételeinek a hiányát. Amellett érvelek, hogy a termelés fokozása a természeti források túlterhelése és kimerítése árán többé nem enyhíti, hanem növeli a nyomort. Az esszé végén röviden érintem a növekedési hajszák megfékezésének politikai feltételeit is.

Kulcsszavak: szegénység, szűkösség, szükséglet, gazdasági növekedés, természeti források, ökológiai válság

Szegénységen általában az emberhez méltó élet alapvető anyagi feltételeinek a szűkösségét szokták érteni. A vélekedők többsége az utolsó évszázadokig egyetértett abban, hogy ezek a feltételek mindenkor korlátozott mértékben állnak rendelkezésre. Időleges vagy tartós hiányukat ezért az emberi állapot normális velejárójának tartották, az ellenkezőjét csak a mitikus előidőkben (a bűneset előtt) vagy utópiákban tartották lehetségesnek. Történelmi tapasztalatuk arról győzte meg őket, hogy a szűkösség elkerülhetetlen, sőt arról is, hogy a korlátozott mértékben hozzáférhető javak egyenlőtlen elosztása, ami egyeseket mentesít a nélkülözéstől, kívánatos és jogos (isteni eleve elrendelésből fakad, vagy a kiválóság jutalma, vagy a társadalmi haladás hajtómotorja). Az uralom mindenkori intézményes rendje ezt az aszimmetrikus elrendezést volt hivatott szentesíteni.

A felvilágosodás kora óta azonban Európában fokozatosan új, a fentiekkel ellenkező elképzelések is gyökeret vertek, és azóta egyre többen gondolják, hogy a szegénység kiküszöbölhető rendellenesség, melynek fennállásáért az egyén vagy a társadalom okkal kárhoztatható. A szegénységtől való megszabadulást – amit az emancipáció részeként szokás elképzelni – általában kétféle eljárástól remélik: az egyik a hiányzó javak fokozott mértékű előállítására, a másik az előállított dolgok méltányos elosztására. E kettő, úgymond, megteremti

a gazdasági feltételeket az alapvető szükségletek kielégítéséhez, azaz a szegénység felszámolásához, ezt ma már csak akarni kell. Az alábbiakban azonban emellett érvelek, hogy egyik út sem járható, és ebből igyekszem konstruktív következtetésekre jutni. Azt állítom,

(1) hogy a szegénységről eleve nem adható hiteles leírás a szükségletek-szükségletkielégítés fogalomkörében;

(2) hogy a termelés növelése akár fokozhatja is a szegénységet, és jelenleg pontosan ezt teszi;

(3) végül hogy a méltányos elosztással kapcsolatos várakozások azon a téves hiedelmen alapulnak, hogy egy adott rendszeren belül a javakat alapvetően többféleképpen is el lehet osztani anélkül, hogy a rendszer működésének logikájával kerülne feloldhatatlan ellentmondásba.

Álláspontomat az első esetben a szegénység absztrakt, a másodikban ökonomista, a harmadikban szocialista felfogásával szemben kell igazolnom.

A szegénység és a „szükségletek”

Absztraktnak nevezem azt a megközelítést, amely az életfolyamatok szerves egységétől elvonatkoztatva az embert természeti és társadalmi környezetétől függetlenül, sőt azzal szemben próbálja megragadni. Ebben az elrendezésben a kiindulópont az egyik oldalon az egyén lesz: az éhségtől vagy a mások megvetésétől szenvedő szubjektum, a másikon pedig a szenvedését csillapítani képes dolog: étel, elismerés stb. Az így felfogott „szükséglet” és az ő tárgya azonban korántsem egymástól függetlenül létező, dologi adottságok: táplálék és étvágy egyaránt a táplálkozás történelmileg változó módozataitól függenek. Még nyilvánvalóbb ez az összefüggés a szó szorosabb értelmében vett társadalmi szükségletek esetében. Hogy milyen bánásmódra vágyunk, milyenben részesülünk, egyáltalán hogy mit értünk mondjuk elismerésen és megvetésen, az szerves része annak a társadalmi rendnek és kulturális örökségnek, amelynek keretében képesek vagyunk önmagunkat mint valakit elgondolni: mint urat vagy szolgát, szülőt vagy gyermeket, az adott szerepet sikeresen vagy sikertelenül betöltő személyt. Nélkülözés és elégedettség, szegénység és gazdagság tehát csak egy adott rendszeren belül értelmezhető fogalmak, mert az, aki nélkülöz és az, amit nélkülöz, egyaránt teremtményei az őket formáló kapcsolatok hálózatának.

A rendszerelvű megközelítés azonban nem a szegénység kérdésének relativizálásához vezet, éppen ellenkezőleg, hozzásegít, hogy a kérdést az adott személy, még inkább a csoport társadalmi helyzetének valóságos kontextusában tárgyaljuk. Ez a helyzet pedig nem okvetlenül függ össze javak birtoklásával és a fogyasztás mutatóival. Az embernek alap-

vetően nem olyasmire van szüksége, amit ilyen mutatókkal egyáltalán mérni lehetne. Arra van szüksége, hogy (1) a társai megértsék, elismerjék, tekintettel legyenek rá, és segítsék, mert ebben az esetben (2) biztonságban érezheti magát, és szabadon bontakoztathatja ki képességeit, (3) következőképpen hozzájut a társadalmi környezetében megfelelőnek tartott élelemhez, hajlékhoz, munkához, családi kapcsolatokhoz, és ezért (4) valószínűleg tovább fog élni, és jobb egészségnek fog örüdni, mint az, akinek ezeket nélkülöznie kell. A jó emberi élet feltételeinek e négy csoportja között az oksági összefüggés empirikusan bizonyított. Hiányuk az életet nyomorulttá teszi. Azért a nyomor kifejezést használom, mert a szó köznap értelmében szegényes anyagi körülmények (amit tisztos szegénységnek szokás nevezni) önmagukban nem okvetlenül akadályozzák a boldogulást vagy a kielégítő életvitelt. Ezzel szemben a kiszolgáltatottság, a kirekesztettség, a megaláztatás vagy a társak megvetése nyomorulttá tehet bárkit, és rendszerint – bár nem minden esetben – együtt jár a fizikai létfeltételek nyomasztó hiányával is.

Növekvő termelés – növekvő szegénység?

A szegénység fenti felfogása – hogy nem egyéb, mint bizonyos javakra irányuló kielégítetlen szükséglet – messzemenően ideologikus: lehetővé teszi, hogy a szegénységet gazdasági kérdésként kezeljék. Olyan rendellenességként, amelyet több termeléssel és/vagy igazságosabb elosztással lehet orvosolni. (Ebben az ökonomista felfogásban lényegében a politika sem egyéb, mint a közhatalom birtokosainak az erőforrások elosztására, vagyis a gazdaságra gyakorolt befolyása.) A késő modernitásban egyre elfogadottabb feltevés, hogy az elosztással kapcsolatos társadalmi konfliktusok elkerülhetők vagy elkerülhetők lesznek, amint a termelőtechnikák fejlődése biztosítja a javak és szolgáltatások korlátlanul bőséges előállítását, és így végre mindenkinek mindenből jut majd elegendő. Hiszen a radikális elégedetlenség forrása sohasem a vagyoni különbségek léte volt úgy általában, hanem az alsóbb néposztályok nélkülözése. Ezt pedig felszámolhatja a műszaki haladás és a gazdaság teljesítőképességének növekedése, de fel is kell hogy számolja, amikor a tőke felhalmozásának útjában már nem a terméktömeg előállításának, hanem az értékesítésének nehézségei állnak.

A szegénység azonosítása a javak hiányával nem ártatlan elméleti tévedés: végzetes gyakorlati következményekkel jár. Különös, de hosszú ideig szinte senkinek sem szűrt szemet, hogy a súlyos szükséglet szenvedő emberek száma az egymást követő technológiai forradalmak és száguldó gazdasági teljesítmények korában nemhogy csökkent volna, de abszolút és relatív értelemben is nőtt. Talán éppen azért nem tűnt fel ez, mert a szegénységet eleve a mainstream közgazdaságtan mutatóival mérték: az egy főre eső nemzeti jövedelem alakulásával, vagy az árucikkek és szolgáltatások fogyasztásának adataival. Így történhetett,

hogy egyértelműen fejlődésnek, felzárkózásnak, modernizációnak tűnt fel az a folyamat, melynek eredményeként a népesség átlagosan világszerte többet vásárol, többet közlekedik, több energiát fogyaszt, több szórakoztatóelektronikával rendelkezik, több gyógyszert szed stb., mint azelőtt. Ami elmondható a szegény országokról is, az alsóbb néposztályokról is, a megalázottakról és megszorítottakról is. Éppen csak a szegénységgel nem függ össze mindez szükségszerűen.

És itt most nem csak arra gondolok, hogy az emberiségnek ilyen nagy hányada soha nem szenvedett a táplálék és az ivóvíz gyötrelmes hiányától, pedig valószínűleg ezzel a mondattal kellene kezdeni minden nyilvános felszólalást. Tudnunk kell azonban, hogy az ő túrheteretlen helyzetük, pokoli szenvedésük és korai haláluk nem (csak) a társadalmi igazságtalanság következménye a szó hagyományos értelmében, hanem az egész emberiséget sújtó, egyre növekvő szegénység látványos megnyilvánulása, hogy napjainkban sok száz milliós ember számára gondot jelent a pusztán élet fenntartása is. (Amire a korábbi századokban csak háború, járvány vagy aszály idején volt példa. Igaz, akkor is többnyire háború volt, járvány vagy aszály.)

Igen, mi, földlakók, együtt szegényedünk, és elszegényedésünk döntő oka éppen az, amit gazdasági növekedésnek neveznek. Ameddig ezt nem értjük, felfoghatatlan lesz az a borzalom, ami a végeken történik: a társadalom alatti népesség körében és az elsvatagosodó éhségövezetekben.

Vegyük hát sorra szegénységünk összetevőit. Nem értékvalasztás kérdése, hanem az események logikája diktálja, hogy a tudás elszegényedésével kezdjük. Az erőszakos modernizáció mintáinak globális térhódítása lerombolta vagy elavulttá tette azt a helyi tudást, amelynek birtokában különféle kultúrák a maguk módján képesek voltak fenntartani valamilyen dinamikus egyensúlyt a népesség reprodukciója, a természeti környezet adottságai, a megélhetést biztosító technikák és a társadalom rendjéről gondoskodó intézmények között, amire többé nem képesek. A felsorolt négy tényező közti kényes egyensúly végleges felborulása idézte elő a robbanásszerű népességnövekedést, ennek következményei vezettek a pótolhatatlan természeti források kimerüléséhez, ami állandó háborúskodást okoz, és végül kikényszeríti a népesség egy részének elvándorlását. Hogy ezek a folyamatok egymást erősítik, nem szorul magyarázatra. Az is könnyen belátható, hogy az új mintákhoz (ipari tömegtársadalom, tömegkultúra, tömegdemokrácia) azok a földrészek tudtak alkalmazkodni aránylag a legsikeresebben – Európa és Észak-Amerika –, amelyeknek erre a legtöbb idejük volt. A drasztikus változások itt, így vagy úgy, a saját kulturális örökségükben rejlő lehetőségeket realizáltak, és ami ennél is fontosabb, fokozatosan mentek végbe. (A biológiai és társadalmi rendszerek közös tulajdonsága, hogy lassú, fokozatos változásokhoz elképesztő rugalmassággal képesek alkalmazkodni, míg a hirtelen, erőszakos beavatkozás könnyen

vezet káoszhoz, a rendszer összeomlásához. Mindennek semmi köze az úgynevezett fenntarthatósághoz, még kevesebb a jövő nemzedékek szükségleteivel kapcsolatos politikai nyilatkozatokhoz.) A tudásvesztésért nem okvetlenül kárpótol a világhálón terjedő információáradat, sem a nemzetközi oktatási segélyprogramok, amelyek a helyi kultúrák identitásának helyreállítása helyett az alkalmazkodás eszközeit adják a kedvezményezettek kezébe. A papagájt, aki kalickájában elfelejtett repülni, nem kárpótolja, hogy közben megtanulja kimondani a „Pityuka” szót.

Ha az elszegényedés kérdését ezek után az intézményes és technikai változások felől közelítjük meg, azt látjuk, hogy a tudományos-technikai forradalom lehetővé tette a társadalmak anyag- és energiaforgalmának példátlan felpörgetését, és ez azzal kecsegtetett, hogy pusztán a gazdasági teljesítmény növelése megoldja a társadalom valamennyi gondját. Megélhetést nyújt mindenkinek, jóllakítja és össze is békíti az addig egymással ellenséges nemzeteket, társadalmi csoportokat. Ezentúl nem egymás ellen fognak hadakozni, hanem együtt, egymással versengve látnak a természet kizsákmányolásához. Ez utóbbi javában zajlik ugyan, de nem hozott társadalmi békét, hanem újfajta ellenségeskedés, egyenlőtlenségek és elégedetlenség forrása lett. A globális gazdasági verseny sikeres és sikertelen szereplői között olyan szélsőséges különbségek keletkeztek (centrum és periféria között, monetáris gazdaság és reálgazdaság között, a csúcstechnológia ára és a nyersanyagok ára között stb.), amihez foghatóval nem találkozunk az emberiség történetében. Néhány száz cégbirodalom és pénzügyi hálózat vezetői rendelkeznek az emberiség vagyonának döntő részével, ők ellenőrzik a közbeszédet, irányítják a vágyainkat, és döntenek boldogulásunkról. A tényleges rendelkezéshez kellő hatalom azonban már az ő kezükből is kicsúszott: nem urai, csupán haszonélvezői a folyamatoknak, melyeket jobbra személytelen automatizmusok mozgatnak, számítógépes programok irányítanak, és a tehetetlenség ereje tart egyben. Mindez pedig azt jelenti, hogy a másik oldalon nemcsak azok lettek sokkal szegényebbek, akik e verseny kárvallottjaiként elveszítették megélhetésüket, tulajdonukat, létbiztonságukat, hanem azok is, akiknek az életében az egyre kíméletlenebb gazdasági verseny, a növekvő tőkekoncentráció és a totális függés a technológiai rendszerektől „csak” annyi változást hozott, hogy le kellett mondaniuk az önálló vállalkozásról, a hivatástudattal végzett, önbecsülést adó, értelmes munkáról, a hosszabb távon tervezhető életstratégiáról, a munkahely biztonságáról vagy anyanyelvük és kulturális örökségük „versenyképességéről”. Szóval majdnem mindannyian.

A gazdasági növekedés egy másik, ma már sajnos közismert hatása az ökoszisztémák lassú összeomlása. Ennek közvetlen következményeként egyre nehezebben és egyre romló minőségben jutunk hozzá a természet legalapvetőbb szolgáltatásaihoz, ami szánalomra méltóan szegény emberekké tenne minket mondjuk az előttünk élt nemzedékek szemében. Az ő számukra még nem okozott megoldhatatlan gondot, miképpen juthatnának mérgek-

től megtisztított, nanorészecskéket és szermaradványokat nem tartalmazó tiszta ivóvízhez, jó levegőhöz, csendes, nyugalmas környezethez, madárdalhoz, tájélményhez. Életük jóval kevésbé függött olyan technikai szolgáltatásoktól és áruféleségektől, melyek nélkül mi mozdulni sem tudunk. Több időt töltöttek egymás társaságában, testi és lelki együttműködést igénylő aktivitással, ami az emberi természetnek sokkal inkább megfelel, mint a számítógépes játékok és az internetkapcsolat. A mienkhez fogható kiszolgáltatottságot, a természeti környezet minőségének ilyen mértékű romlását talán el se tudták volna képzelni. Azt a magyarázatot pedig, hogy mi ezt a rengeteg áldozatot úgymond jólétünk érdekében hozzuk, kétkedve fogadnák. Mi lehet az ilyen létben a jó?

És eközben elveszítettük kedves hozzátartozóink sokaságát: a szárazföldet, a levegőt, a vizeket és a talajt benépesítő kisebb-nagyobb élőlények többségét. A tömeges fajkihalásnak még csak az elején járunk, azonban az egyedyszám szinte valamennyi állat- és növénypopulációnál a korábbiak töredékére csökkent. S már kezdjük sejteni, nélkülük mennyivel szegényebb lett az életünk.

A modernitás Nagy Elbeszélésének vége

A baloldali vagy kritikai társadalomelmélet kudarca, hogy nem ismerte fel: civilizációnk válsága – amelyet a leglátványosabb tünetek alapján környezeti válságnak szokás nevezni, mintha bizony a válság a „környezetet” sújtaná, és nem bennünket magunkat – nem a javak igazságtalan elosztásának a következménye, és ezért nem is kezelhető az elosztási elvek megváltoztatásával. Sem a mostani világrend keretein belül, sem a rendszerkritikus baloldal radikálisabb programja szerint. Nem mintha a politikai elnyomás, a technológiai kiszolgáltatottság és az igazolhatatlan vagyoni különbségek léte ne volna túrhetetlen, alkalmasint igazságtalan is. Azonban azt állítom, hogy a világunkat megrontó, bennünket, ma élőket elszegényítő, utódainkat nyomorba taszító ökológiai katasztrófa nem abból fakad, amiben a politikai szereplők nem értenek egyet: nem a javak és a jogok méltánytalan elosztása okozza gazdagok és szegények, urak és szolgák között (merjük már használni ezt a régimódi kifejezést, ha egyszer szolgák vagyunk). Hanem abból, amiben egyetértenek.

Ez a valami a modern ipari társadalmak működését és uralmi viszonyait ténylegesen legitimáló Nagy Elbeszélés, amely az emberiség felemelkedését a természet legyőzésével kapcsolta össze, és a tudományos-technológiai haladás sikerét a megtermelt-elfogyasztott javak (azaz hulladékká alakított erőforrások) tömegének növekedésén mérte. Ez az, amiben a marxisták, szociáldemokraták, liberálisok és konzervatívok többsége mostanáig egyetértett. Akár a piacra, akár az államra bíznák az eszközök elosztását, azaz a társadalmi teljesítmények értékelését, akár lopásnak, akár az erkölcs alapjának tartják a magántulaj-

dont, gyakorlati céljuk közös: a „szükségletek” kielégítése az előállított anyagi javak és szolgáltatások szaporításával. Ezt nevezik jólétnek, és ezt tekintik a szabad társadalom létfeltételének, egyszersmind céljának azok, akik egyáltalán érdeklődnek az ilyesmi iránt. Nos, ez az elbeszélés vált érvénytelenné napjainkra. Mert ha bárki komolyan gondolja még, hogy a fogyasztói jólét áldásait kellene igazságosabban elosztani a Föld lakói közt, annak azt kell kívánnia, hogy az emberiség 85%-a, amely jelenleg a rendelkezésre álló erőforrások 20%-ához jut csak hozzá, fogyasztását arra a szintre emelje, amelyet ma az a 15% élvez, amely az erőforrások 80%-ával rendelkezik. Vajon hány glóbusz erőforrása lenne szükség ehhez? (Olyan erőforrásokról beszélünk, amelyek itt a Földön ráadásul egyre nehezebben hozzáférhetők. A csillagközi utazgatás lehetősége pedig továbbra is csak a fantasztikus filmek kedvelőinek képzeletében él.)

Elméletileg elképzelhető persze az a radikálisabb megoldás, hogy eközben a 15%-ot megfosztjuk a túlságos jólét eszközeitől. Azonban egy kis fejszámolással belátható, hogy ez sem változtatna sokat a helyzeten. Legfeljebb annyiban, hogy az emiatt kirobbanó háborús konfliktusok megoldanak túlnépesedési gondjainkat. A forradalom „néma” vagy B változata – amelyet a liberális baloldal ünnepel, a multinacionális cégek bátorítanak, és a szervezett alvilág bonyolít –, hogy sok száz millió ember elhagyja szülőföldjét, és a gazdag országokba vándorol. Valódi egalitárius megoldás: a jólét és a kultúra szigetei pár évtized alatt eltűnnek a világszegénység óceánjában.

A jelenlegi rendszeren belül viszont legfeljebb nyomorenyhíthó akciókra futja. Ezek hatása, sajnos, kétszeresen korlátozott. Egyrészt a szegények számaránya a gazdagokéhoz képest folyamatosan növekszik, mert a legtöbb gyerek az alsó néposztályokban és a legszegényebb országokban születik. E szegény országoknak kell ráadásul a globális klímaváltozás legsúlyosabb közvetlen következményeivel szembenézniük (sivatagosodás, ivóvízhiány); megélhetésük fő forrása pedig természeti adottságaik kiaknázása, magyarán a környezet tönkretétele, melyre a jövőben a nyomor növekedésével egyenes arányban lesznek ráutalva. Másrészt tudomásul kell vennünk, hogy a modern ipari társadalom rendjéhez szervesen hozzátartozik a katonai, politikai és gazdasági hatalom egyenlőtlen eloszlása, amely a birtokolt javak szélsőségesen aszimmetrikus eloszlásában ölt testet. Akár állami, akár magánszereplők versenyeznek egymással – a két szféra valójában sohasem különült el egymástól teljesen –, akár kereskednek, akár háborúznak éppen, erőfeszítéseik a hatalom és a tőke összpontosítására irányulnak, a nyertesek egyre szűkülő körében. Ez utóbbiak a hegemonia megszerzésének vagy megőrzésének érdekében egyre költségesebb beruházásokra kényszerülnek, mindezekelőtt a legszélesebb értelemben vett haditechnikai és más logisztikai fejlesztések terén. A globális válsággal járó konfliktusok, a növekvő fenyegetettség érzete csak tovább élezi versengésüket, egyszersmind az egyenlőtlenségek fenntartásához fűződő érdekeltységüket.

Mindez jelentősen behatárolja a gazdagok és hatalmasok hajlandóságát az osztozkodásra. Nem a kapitalizmus és nem a szocializmus, hanem a modern ipari társadalom működésének logikája általában, ami a tőke koncentrációját kikényszeríti, és a szereplőket hatékonyság címén az erőforrások maximális kiaknázásában és egyre egyenlőtlenebb elosztásában teszi érdekeltté. A modern ipari társadalmak azért nem képesek megszabadulni a túrhetetlen egyenlőtlenségektől, mert azok nem a termelési viszonyok, hanem a termelőerők természetéből fakadnak.

A verseny természetesen kiiktatható az emberek közötti érintkezésből, és elvileg az anyagforgalom növelése is korlátozható volna természet és társadalom viszonylatában, de erre békés megegyezés eredményeként csak kisebb közösségekben kerülhet sor. A gazdasági versenyt ellehetetlenítő erőteljesebb kormányzati beavatkozás ezzel szemben minden ismert esetben brutális erőszakkal járt, anélkül hogy közben kérdésessé tették volna magát az erőltetett, embertelen és romboló növekedést mint fő társadalmi célt. A kormányok inkább a növekedés demokratikus és piaci akadályait igyekeztek erőszakkal felszámolni, és ezt rendszerint ellenséges fenyegetéssel vagy alattvalóik jólétének szolgálatával igazolták. Mindeközben az igazságosabb elosztás ígérete sem teljesült, csak újfajta egyenlőtlenségek léptek a régiéik helyébe. Gondolhatjuk ugyan, hogy egy globális szuverenitással felruházott hatalomnak nem lenne többé szüksége növekedésre, de egy ilyen vetélytársaktól mentes, tehát korlátlan és ellenőrizhetetlen világkormány uralma az elképzelhető legsötétebb negatív utópia. Az egyetlen jó, amit elmondhatunk róla, hogy megvalósulása úgyszólván lehetetlen.

Azt állítjuk tehát, hogy ma a nyomor bővített újratermelése és átörökítése a jövő nemzedékekre egyenes következménye az erőforrásokat pazarló, ökológiai realitásokkal nem számoló társadalmi berendezkedésnek. Feléljük létforrásainkat, ezáltal folyvást szegényedünk. Amit gazdasági növekedésnek neveznek, valójában a hatalom koncentrációja az egyik oldalon és a nyomor felhalmozódása a másikon. Érveltünk amellett, hogy ez nem az elosztási viszonyok következménye, és nem is valamiféle kizsákmányolás (amennyiben kizsákmányoláson a munka „meg nem fizetett ellenértékét” értjük, mert az inkább következménye, mintsem oka a fennálló erőviszonyoknak), hanem a termelés és a forgalom megszervezésének módjából fakad. Veszteségeinket már egy jó ideje a nyereség rovatban könyveljük el, és ez a hazugság lett a társadalmi béke záloga. Most, hogy a hazugság kezd lelepleződni, feltehetjük a kérdést: hogyan szabaduljunk meg az emberiséget megnyomorító növekedéstől? (Növekedésen továbbra is az elhasznált anyag- és energiamennyiség növekedését értem, nem a tudását és nem az elégedettségét.)

Ez pedig politikai kérdés.

Politikai következtetések

Ezzel azt szeretném hangsúlyozni, hogy

- nem technikai kérdés, mert az ehhez szükséges környezetkímélő, anyag- és energiatakarékos technológiák már ma is a rendelkezésünkre állnak;

- nem is közgazdasági kérdés, mert a nemnövekedés gazdaságtanának irodalma sokoldalúan bizonyította, hogy a természeti források csökkenő igénybevétele nem akadály, sokak szerint pedig ma már megkerülhetetlen előfeltétele a társadalmi fejlődésnek, az életminőség javulásának, a megfelelő foglalkoztatásnak és nem mellesleg az ökoszisztéma túlélésének; ugyanakkor a szereplők (méltányos és arányos) gyarapodását sem teszi lehetetlenné, legfeljebb a gazdasági teljesítmény mutatóit kellene újakra felcserélni;

- végül nem etikai probléma: mert nem igaz, hogy az emberi szabadság korlátozásával járna. Éppen ellenkezőleg, a nemnövekedés stratégiai a felszabadulás lehetőségét ígéri a technológiai rendszereknek kiszolgáltatott, fogyasztásfüggő életforma és munkarend rab-ságából.

Ha a kérdés politikai, feltehetjük így is: mi kell ahhoz, hogy a jó döntések megszülessenek?

(Jónak az emberiség fizikai és szellemi erőforrásait megőrző és gyarapításukra hosszabb távon is alkalmas gazdálkodást tekintem, vagyis olyasmit, ami sokban ellenkezik a ma még uralkodó közgazdasági szemlélettel. Ezért nem beszélek fenntarthatóságról, mert a jelenlegi rendszert nem fenntartani kellene, hanem megújítani. Lerombolni és a helyére valami egészen mást építeni – erre viszont most egészen egyszerűen nincs idő. Ha ezt tudomásul vesszük, sok felesleges filozófiai vitát megspórolhatunk.)

A kíméletes, megőrző, szolidáris magatartás olyankor kerül túlsúlyba – akkor se mindig –, amikor egy közösség maga dönthet a saját javairól és életkörülményeiről. Hogy egyáltalán dönthessen, ezt kell tehát elérni. Hogy a közvetlenül érintetteknek legyen meghatározó befolyásuk a döntéshozatalra. A demokrácia azonban csak átlátható méretű, kisebb közösségekben működik, és a nemzet is csak az őt alkotó közösségek közössége lehet, mert ha nem az, akkor csak gyanús jelszó, mellyel az állam igazolja elnyomó vagy kirekesztő intézkedéseit.

Márpedig a globalizációt nem lehet legyőzni a saját fegyvereivel. Akik nyomoruk megszüntetésében érdekeltek, akiknek elemi érdekük volna saját létforrásaik védelme, mindig és szükségképpen azok jutnak a leggyengébb képviselőkhöz a nemzetek feletti szervezetekben. Ellentmondana a rendszer logikájának, ha ez másképp történe. Ezért az ökológiai politika mindenkor a következetes decentralizáció, a lokalizáció, az autonóm közösségek pártján áll. A feltett politikai kérdésre ez a válasz.

A globális igazságosságot – azaz a nemzetek vagy földrészek közötti méltányos osztozkodást – békés úton megvalósító intézményt nem ismerünk. A szabadkereskedelmi világrend az őt fenntartani és korlátozni hivatott nemzetközi szerződésekkel együtt sem alkalmas erre; nem is erre találták ki, akik kitalálták. Az erőszakos megoldások pedig csak fokozzák a nyomort és az emberek kiszolgáltatottságát. Ezért az egyenlőségi elv globális kiterjesztése helyett a szolidaritás elvét részesítenénk előnyben, az pedig csak lokálisan működik. Olyan politikai közösségekben, amelyek tagjait létező közös érdek (egymásraultalságuk), közös tudás (az összetartozás tudata) és a fizikai környezet közössége készítet arra, hogy saját köreikben őszintén törekedjenek a szegénység enyhítésére és a nyomor felszámolására.

THE ECOLOGY OF POVERTY

Abstract

Poverty in my opinion should not be identified with the scarcity of goods and can be abolished neither by increasing their production, nor by distributing them in a fair way. It is the absence of the conditions of good human life, rather than unsatisfied needs that I mean under poverty. I argue that the further enhancement of production would result in the exhaustion and overloading of natural resources, growing misery worse instead of mitigating it. At the end of this paper I also touch upon the criteria of political control over the chase of economical growth.

Keywords: poverty, scarcity, needs, economical growth, natural resources, ecological crisis

Lányi András

Író, filozófus. Az ELTE TÁTK humánökológia mesterszak alapítója, habilitált egyetemi docens. Újabban megjelent munkái: Oidipusz avagy a Természetes Ember (Liget, 2015), Elképzelt közösségeim (Scolar, 2016), Bevezetés az öko-filozófiába – kezdő halódóknak (L'Harmattan, 2020).

